

Срђан Ж. СЛОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

МАРКСОВ ПРИСТУП МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА**

Апстракт: Маркс се није експлицитно бавио теоријом међународних односа већ су ови односи били део проучавања друштва и државе. У центар своје анализе Маркс је стављао економску делатност и сукобе међу ародима видео као резултат класне борбе а не саме анархичне структуре међународних односа. Сукобе је видео и у империјалистичкој структури међународног система, која је резултат недостатку тражње у националним државама.

Маркс у други план ставља односе моћи и равнотеже сага да би у први план ставио појединца. Све ово је било резултат универзализма и хуманизма. У том циљу Маркс ће бити сматран претечом критичких теорија друштва и међународних односа. Маркс није размишљао о начину успостављања мирних односа међу државама путем колективне безбедности, јер тај систем није био развијен у његово време. То је у одређеној мери било путем равнотеже снага на међународним конгресима и конференцијама. За Маркса је то било путем револуционаре диктатуре пролетаријата путем освајања економске и политичке власти.

Кључне речи: Маркс, међународни односи, друштво, држава, човек, мир, рат, слобода.

УВОД

Питањима рата и мира као вечитих категорија у међународним одосима, Маркс се конкретније није бавио. Разлог лежи у чињеници да је Европа у време Марксових почетака („млади Маркс“) била релативно стабилна. Наиме, после Бечког конгреса наугурисан је систем мултиполарне равотеже, који је обезбеђивао мир у Европи. С друге стране, Марксово схватање рата и мира, што чини суштину међународних односа, произилази

* Научни саветник, drsrjdjans@gmail.com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-9/2021-14/200020 од 5. фебруара 2021. године.

из његовог схватања човека, друштва и државе. Однос између друштвене базе и надградње је и овде био од примарног зачаја. Рат је категорија друштвене свести и у великој мери је зависио од економских чинилаца.

Рат и мир су код Маркса и касније Енгелса и Лењина, разматрани кроз призму историјског материјализма, класне борбе и комунизма. Мир ће преовладати светом онда када нестане државе са историјске позорнице. Ново друштво ће се заснивати на међусобној солидарности и у том случају ће бити могуће водити само одбрамбени рат. У то време, то су били ратови за национално осалобљење. У том циљу Маркс прави разлику између ратова у раној и каснијој фази капитализма. Ови први су имали стриктно економску основу, док ови други добијају политичку позадину. Основни циљ капиталиста више није рат зарад освајања већ мир, јер се тако избегавају поремећаји на тржишту капитала.

МАРКСОВ КОНЦЕПТ ЧОВЕКА, ДРУШТВА И ДРЖАВЕ

Марксово схватање међународних односа неодвојиво је од његовог схватања човека, друштва и државе. Марксово схватање човека заснива се на Хегеловом схватању и његовој дихотомији између појаве и суштине. Чим човек дође до нивоа самосвести, он ће бити у стању да открије апсолутну истину о себи и свету. За Хегела та истина мора бити стављена у сврху практичне делатности. Човек реализује своју суштину само уколико је делата (Арелбаум 1988: 20-29).

Човек је биће праксе чиме Маркс одбацује традиционална схватања која човека схватају као „рационалну животињу“. Човек се од других бића разликује ставом према себи и околини. Он се њој не прилагођава већ је мења. Свест је још један од чинилаца који разликује човека од других бића – у питању је свесна и сврсисходна делатност човека. Слобода човека је у произвођењу предметног света и „по мери сваке врсте“ (Рејановић 1983: 70).

Човек се према природи не односи парцијално већ и универзално, јер је целокупна природа предмет његове делатности, где човек не задовољава само физичке већ и духовне потребе. Из наведеног произилази и историјска делатност човека, јер он не почиње испочетка већ се ослања на оно што су претходне генерације створиле.

Човек је као друштвено биће производ одређених околности, које они кроз практичну делатност мењају. Овим пракса постаје револуционарна (Рејановић 1983: 72). Однос између теорије и праксе Маркс објашњава на примеру филозофије и пролетаријата: филозофија у пролетаријату налази своје материјално оружје а пролетаријат у филозофији налази своје

духовно оружје. До исправног односа између теорије и праксе се, према Марксу, долази критиком свега постојећег. За разлику од Хегелове филозофије, ум није био остварена категорија већ „отуђени израз изопачене и отуђене стварности“ (Рејановић 1983: 73).

Марксово схватање човека може бити у потпуности схваћено уколико се разјасни његов концепт отуђења. До отуђења долази приликом рада и поделе рада. Маркс појам отуђерња употребљава када жели да укаже на битне особине класног друштва у коме се човек не остварује већ отуђује. Рад у оваквим условима експлоатације више није укључен у природу човека, а човек није у стању да се слободно развија. Носилац слободног развоја може бити само пролетаријат (From 1966, 44-58).

У свом делу „Економско-филозофски рукописи“ Маркс анализира основне облике отуђења рада доводећи их у везу са приватном својином. Основне облике отуђења рада Маркс види у отуђењу од производа рада, отуђењу у процесу производње и отуђењу генеричке суштине човека (Marks, Engels 1976 а: 216-236).

Први облик отуђења производа рада од радника настаје због тога што основни мотив производње у капитализму није задовољење човекових потреба већ добит. Роба се производи за тржиште, а и сам радник постаје роба. Однос између радника и капиталисте је обележен двема крајностима: производи се рај за капиталисту а беда за радика. Друго отуђење рада састоји се у отуђењу радника у самом процесу производње, јер је радник најамни радник. У таквим околностима радник свој рад доживљава као споља наметнуту силу. Најзад, пошто рад није у овом случају стваралачки однос између човека и природе, човек губи своју генеричку суштину.

Маркс се експлицитно није бавио теоријом државе, али је она имплицитно присутна у његовим делима попут „Класне борбе у Француској“, „Економско-филозофски рукописи“ и „Критика Хегелове филозофије права“. Посебно се интересовао за природу државе и њен однос према друштву.

У „Манифесту комнистичке партије“ Маркс се бави теоријом државе од најранијих облика, па све до модерне буржоаске државе. Основни закључак до кога је дошао тицао се велике диференцијације друштва, а потражња за радном снагом услед развитка пољопривреде захтевала је постојање потчињене класе. Са развојем производње у капитализму долази до смањења класне диференцијације на две основе класе: буржоазију и пролетаријат (Marx 1953: 526).

Потенцијално најбољи облик државе је буржоаска представничка држава. Међутим, Маркс државу схвата другачије: То је велики организам у коме треба бити остварена правна, морална и политичка слобода. У таквој држави грађанин извршава њене законе (Miliband 1988: 272). У стварности, држава

ово ије остварила – она је инструмент у рукама владајуће класе ради остваривања својих интереса и експлоатације радничке класе. У том циљу Маркс се супротставља младохегеловцу Бауеру, који не прави разлику између политичке и људске еманципације. Овде се никако не ради о синонимима: „јер држава може себе ослободити од разних стега, али то не чини са човеком“ (Linklater 1996: 142). Предуслов остваривања људске еманципације јесте укидање приватне својине.

У „Критици готског програма“ класици марксизма су говорили о преласку из капитализма у комунизам у коме ће тај прелазни период бити обељен „диктатуром пролетаријата“. Таква држава је лишена утицаја цркве и класичне државе, у којој ће се извршити национализација средстава за производњу како би се успоставила владавина потчињене класе која ће владати у општем интересу за све.

МЕСТО МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА У МАРКСОВОМ УЧЕЊУ

Иако се Маркс није експлицитно бавио међународним односима, имплицитно се могу наћи многобројни примери који указују на значај ове проблематике. Основни узрок сукоба у међународној заједници не налази се у анархичности њене структуре већ у класној борби. Класна борба добија на значају и након окончања буржоаске револуције. Буржоаска револуција је некомплетна, јер је по својој природи само политичка. Недостаје јој економски карактер у виду развлашћивања буржоазије. У таквим условима још више се заоштрава класна борба између две антагонистичке класе. Дакле, и даље постоји сукоб између производних сага и производних односа што претходи социјалној револуцији (Marks, Engels 1976 б: 39).

Марксово поимање међународних односа може се подвести под неореалистичку теорију имица Ленета Волца. Опште је познато да је Волц конструисао своју тродимензионалну теорију имица: први имиц се тиче нивоа појединца, други нивоа државе и трећи нивоа међународног система (Словић 2009: 171-182). Најприближнији Марксовој теорији међународних односа је други имиц. Маркс није међународне односе објашњавао психолошким чиниоцима, јер није желео да им да примат у односу на социолошке. Такође се није бавио ни нормативним устројством међународне заједнице, јер у његово време још није било међународних организација универзалног карактера. У том циљу остала је његова теорија државе као кључ за разумевање спољне политике.

У историји је било много случајева где је лоша унутрашње-политичка структура доводила до ратова на спољњем плану. Спољна интервенција

је код многих деспотских режима била изговор за лоше стање у држави. Дакле, дефекти у држави су се испољавали у међународним односима. У том циљу држава треба бити развијенија и лишена дефеката како би у међународним односима преовладавао мир. За Маркса је добра држава она која гарантује поседништво над средствима за производњу, дакле у економском смислу. За Канта је добра она држава која поштује апстрактне принципе права. Услов успостављања мира међу народима је реформисана републиканска држава. Државе се, према Канту, руководе кодексом права које су саме изабрале (Словић 2009: 171-182). Уколико код човека преовлада разумски део, онда је он ближи категоричком императиву. Међутим, пошто је део човека и његов чулни део, онда се државе у међусобним односима понашају као појединац у природном стању. У том случају, рат остаје крајње средство за прибављање правде. За Маркса је то класна борба. Класна борба се преноси са унутрашњег на међународни терен. Маркс искључује анархичност међународног система као узрок сукоба међу државама. Код њега преовлађује класно у односу на национало тако да је превидео могућност да национализам, који је бујао у Европи XIX века, буде узрок сукоба међу народима. Сукоби ће нестати из међународних односа чим нестану класе, а држава одумре преносећи своју власт на радничку класу.

Критика Маркса долази од припадника Франкфуртске школе Јиргена Хабермаса. Критикује Маркса због пренаглашене улоге економске делатности на друштвену структуру и историјску промену, а занемаривање улоге интеракције – облика комуникације, који омогућава заједничко живљење људи (Linklater 1996: 130). Парадигма производње, која се усредсређује на то како човек контролише природу, може бити замењена парадигмом комуникације, која се састоји у учешћу свих у процесу доношења одлука. Комуникација захтева не само смањење класних разлика већ и демократизацију друштва на економском и политичком пољу.

Хабермас није никако желео да одбаци марксизам, већ да га прилагоди новим условима. Међутим, сходно Лиотаровом тумачењу, борећи се против Марксовог метанаратива, „Хабермас је створио нови: еманципаторски метанаратив који се постиже комуникационим деловањем“ (Rorty 1984: 32). Посебно је желео да трансформише историјски материјализам стављањем акцента више на културу и комуникацију а мање на економију. Култура је детерминисана више друштвеним условима, а мање економијом. Посебну улогу у том процесу игра начин комуникације. Неопходно је у томе поставити одређена правила и норме. Правила треба да руководе комуникативним деловањем. Овим Хабермас бежи од економског детерминизма. Оно у чему одаје велику захвалност просветитељској концепцији разума јесте прелаз из приватне у јавну сферу.

ЗАКЉУЧАК

Маркс је обогатио теорију међународних односа својом концепцијом историјског материјализма, који ставља акценат на производњу, својину и класну борбу чиме је права претеча реалистичких теорија међународних односа. Према њима, светска политика се утврђује борбом за моћ и безбедност. Капитализам је проучаван као изданак глобализма у коме примарно место добијају слобода и универзализам. Ставио је у други план чиниоце који делују на међународне одосе: дипломатија, равнотежа снага, национализам и рат. Маркс је дао немерљив допринос развоју критичке теорије међународних односа осамдесетих година прошлог века.

Поред економског, марксизам даје значај и политичком. Политичко се заснива на историјско-социолошком проучавању; овим марксизам добија свој концептуални оквир како би разлучио базичне трендове од случајних појава. Овим се утире пут ка политичкој теорији како би се дошло до кључних теорија међународних односа – суверенитет и правни поредак.

ЛИТЕРАТУРА

- Appelhaum 1988: Richard Appelhaum. „Karl Marx: Masters of social Theory“. Sage Publications, Vol. 7, pp. 20-29.
- From 1966: Erick From. *Marx's Concept of Man*. New York: Frederick Ungar.
- Linklater 1996: Andrew Linklater. „Marxism“. *Theories of International Relations*. Ed. Scott Burchill. New York: St. Martin's Press.
- Marx 1953, Kart Marks, *Communist Manifesto*. *Die Frueschriften*. Ed. Siegfried Landshut. Stuttgart: Kroener,
- Marks, Engels 1976 а): Kark Marks, Fridrih Engels, *Dela*, Beograd: Institut za međunarodni radnički pokret, Prosveta, rom 3.
- Marks, Engels 1976 б): Kark Marks, Fridrih Engels, *Dela*, Beograd: Institut za međunarodni radički pokret, Prosveta, rom 5.
- Miliband, 1988. Ralph Miliband. *Marx and the State. Interpretations of Marx*. Ed. Tom Bottomore. New York: Blackwell.
- Pejanović, 1983. Obrad Pejanović. *Marksističkapilozofija*. Beograd: Privredni pregled.
- Rorty 1984: Richard Rorty. „Habermas and Lyotard on Postmodernity“. *Praxis International* 4, pp. 32-44.
- Словић 2009: Срђан Словић. *Аронова теорија међународних односа и актуелно косовско питање*. Лепосавић: Институт за српску културу.

Srđan Ž. SLOVIĆ

MARX'S APPROACH TO INTERNATIONAL RELATIONS

SUMMARY

Marx did not deal explicitly with the theory of international relations but these relations were the part of the study of society and state. Marx put in the centre of his analysis economic activity and saw conflicts among peoples as the result of class struggle but not as the anarchical structure of international system itself. He also saw conflicts in the imperialistic structure of international system, which is the result of the lack of demand with national states.

Marx put in the second place the relations of balance and power so as to put the individual in the first place. All this was the result of individualism and humanism. In that sense, Marx will be considered as the precursor of critical theories of society and international relations. Marx did not think of the establishment of peaceful relations among states by means of collective security since that system was not developed at his time. That system was realized by means of balance of power at international congresses and conferences. For Marx, the only way to reach peace was through dictatorship of proletariat by conquering economic and political power.

The main critic of Marx comes from Habermas as neomarxist. He did not want to make a break with Marxism but to adapt it to new circumstances. It was the same as Marx critic of Hegel – to turn his dialectics upside down and reveal in that mystic layer rational core.

Key words: Marx, interational relations, society, srate, man, peace, war, freedom.